

УДК 376:33

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ

С.М. Калаур

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

У статті обґрунтовано потребу у здійсненні системи соціально-педагогічного супроводу дітей, які мають особливі потреби. Головну увагу зосереджено на проблемах соціалізації дітей з вадами слуху. Висвітлено теоретичні основи системи соціально-педагогічного супроводу. Проаналізовано психолого-педагогічні аспекти соціалізації дітей, які мають вади слуху в загальноосвітніх навчальних закладах.

Ключові слова: соціально-педагогічний супровід, соціалізація, діти з особливими потребами, вади слуху.

Найважливішим пріоритетом соціальної політики нашої країни є максимально повне забезпечення потреб дитини та створення умов для її повноцінного розвитку в соціумі. Доволі складно це зробити для тих дітей, у яких є особливі потреби, адже їм необхідно організувати особливе виховання та організувати навчання, а також забезпечити доброзичливе ставлення. У цьому контексті зауважимо як незаперечний факт те, що дітей з особливими потребами слід сприймати не як осіб, яким необхідний особливий догляд та опіка в ізольованих умовах, а як таких, що мають жити повноцінним життям серед здорових дітей. Відзначимо й те, що нині кількість дітей, які мають різноманітні порушення слуху з року в рік, на жаль, зростає, а тому на перший план виходить потреба налагодження соціально-педагогічної підтримки та супроводу цієї категорії клієнтів з боку кваліфікованих фахівців (соціальних педагогів, практичних психологів та соціальних працівників). Причому така діяльність з дітьми цієї категорії має бути комплексною та базуватися на зусиллях усіх соціальних інститутів, які дотичні до її розв'язання.

У процесі вивчення означеного кола проблем було встановлено, що в нашій країні нині функціонує чималий спектр соціальних закладів для дітей з порушенням слуху. Зокрема, активно діють дитячі дошкільні заклади, інтернати, організовуються спеціальні класи при загальноосвітніх закладах. Відзначимо, що теоретичні та практичні питання навчання і виховання дітей з порушенням слуху досліджувало багато вчених. Так, Р. Боскіс, Т. Власова, С. Зикова, Л. Нейман вивчали розвиток і використання слухового сприйняття цієї категорії дітей; особливості процесу соціалізації дітей цієї категорії досліджені у працях Т. Розанової, І. Соловйової, Д. Тарасової. Однак, усі соціально-педагогічні аспекти цієї доволі складної проблеми не досліджені ще й нині, що й спонукало нас до дослідження.

Мета статті – проаналізувати загальні підходи до сутності соціально-педагогічного супроводу та з'ясувати роль загальноосвітнього навчального закладу у формуванні особистості дитини, що має проблеми зі слухом.

Насамперед відзначимо, що в енциклопедії для фахівців-соціологів соціальний супровід трактується як «вид соціальної роботи, спрямований на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей і молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу» [1, с. 184].

Соціальний супровід, у баченні Г. Лактіонової, – це вид соціальної діяльності, що передбачає надання спеціалістом, або групою спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у співпраці з іншими фахівцями комплексу юридичних, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних, інформаційних послуг, спрямованих на забезпечення належних умов функціонування кожного члена сім'ї і сім'ї в цілому [2, с. 80]. Тобто можемо констатувати, що соціально-педагогічний супровід спрямований на здійснення комплексних педагогічних заходів в контексті соціальної реабілітації, який базується на цілісному підході до виховання й догляду за дитиною, передбачає підтримку її психологічного, інтелектуального, емоційного, соціального та духовного розвитку.

У найбільш загальному розумінні змістом соціально-педагогічного супроводу є соціально-педагогічні послуги, які спрямовані на досягнення мети соціальної роботи, що забезпечують: реалізацію прав людини в сім'ї; різнобічний розвиток особистості дорослого і всебічний

розвиток дитини [3, с. 11]. Така спрямованість супроводу означає врахування особливостей соціальної системи а також первинного колективу.

Зупинимося на загальній характеристиці завдань, напрямків та форм соціально-педагогічного супроводу. Отже, завданнями соціально-педагогічного супроводу є забезпечення надання якісних соціально-педагогічних, психологічних, соціально-медичних, інформаційних послуг. Причому перелічені послуги мають надаватися за конкретної потреби, а також повинні враховувати індивідуальні запити особи. До основних напрямків роботи, що здійснюють фахівці під час соціально-педагогічного супроводу дітей, які мають порушення слуху у сфері освіти, віднесено:

- співпрацю з навчальним закладом, який відвідує дитина (проведення роботи з адміністрацією, психолого-педагогічною службою, учительським, учнівським і батьківським колективами та організація допомоги дитині в подоланні відставання в навчанні та педагогічної занедбаності);

- допомога в забезпеченні дитині якісної позашкільної освіти відповідно до її нахилів, здібностей і бажань;

- інформування сім'ї при вступі та під час навчання до професійно-технічних та вищих навчальних закладів [4, с. 14].

Погоджуємося із науковцями у тому, що найбільш перспективними формами соціально-педагогічного супроводу можна вважати: бесіду, консультування, організацію зустрічей (з педагогічним персоналом і керівництвом навчальних закладів), тестування, діагностику, інтерв'ю (з сусідами, учителями, вихователями, лікарями), проведення соціально-педагогічних тренінгів, організація груп взаємопідтримки, допомога в написанні листів, запитів, клопотань, звернень.

Ні у кого не виникає заперечення той факт, що початок навчання дитини в загальноосвітньому закладі є доволі значущою подією в житті та відіграє вагомий роль у процесі соціалізації. Це зумовлено тим, що під час навчання з'являється відповідальність, яка вимагає посидючості, стійкої уваги, напруження пам'яті. Тобто, саме навчання в загальноосвітніх навчальних закладах виступає для дітей у якості одного із найбільш вагомих видів пізнання об'єктивної дійсності. При цьому діти-школярі не лише здобувають освіту, а й проходять доволі активний процес соціалізації.

Відзначимо, що в нашій державі діти дошкільного і шкільного віку з порушенням слуху виховуються і навчаються в державних закладах, які включені в систему освіти. Як відзначають науковці [5], спеціальні загальноосвітні школи для глухих і слабочуючих дітей є навчально-виховними закладами, які розв'язують питання виховання, загальноосвітньої та трудової підготовки школярів з порушенням слуху, а також корекції та компенсації недоліків. Однак, варто наголосити на тому, що шкільне життя для дитини з порушенням слуху протікає у складному за своїми формами і спрямованістю середовищі, що являє собою систему різноманітних структурованих стосунків дитини з однолітками, педагогами, батьками, іншими дорослими. Та найголовнішою ознакою є те, що у цьому середовищі відсутні «звукові бар'єри».

Отже, можемо констатувати, що загальноосвітня установа є доволі складною освітньою системою, в рамках якої дитина має навчитися вирішувати декілька принципово важливих для її подальшої соціалізації завдань. По-перше, необхідно розв'язувати навчальні завдання (здобути освіту), по-друге, існує потреба у систематичному вирішенні виховних завдань, пов'язаних із процесом соціалізації (засвоєння і особисте сприйняття соціальних правил, оволодіння нормами та вимогами). Розвиток особистості дитини, у якої є вади слуху, її виховання в колективі передбачають, передусім, комунікативно-адаптаційну спрямованість. У цьому контексті освітній процес має бути спрямований на «постійний розвиток самостійності, поваги особистості дитини, розумну вимогливість без скидок на дефект і його наслідки» [6, с. 43].

Загальноосвітні установи мають великий вплив на формування особистості дитини з порушенням слуху. А саме на основі організації навчально-пізнавальної, виховної, трудової, ігрової та комунікативної роботи діти мають змогу активно пройти процес соціалізації. Все це сприяє цілеспрямованому формуванню особистості дитини, у якої є вади слуху. З огляду на вагомість означеного кола питань, зупинимося на розгляді цих аспектів більш ґрунтовно.

Так, навчально-пізнавальна діяльність забезпечує оволодіння широким колом теоретичних знань та практичних умінь, накопичених людським суспільством в різних сферах діяльності. На

основі пізнавальної діяльності проходить формування інтересів, збагачення наукових знань, розвиток мислення та залишкового слуху дитини. Встановлено, що під час різноманітних видів навчально-пізнавальної діяльності (навчальний процес, заняття в гуртках, предметні екскурсії, прогулянки) у дітей з порушенням слуху формуються основи світобачення, розширяється кругозір, поглиблюються знання про навколишнє природне і соціальне середовище. Як відзначають науковці навчально-пізнавальна діяльність допомагає більш чітко усвідомлювати своє місце в суспільстві, формувати впевненість у своїх можливостях [5, с. 54].

Як показує практика, екскурсії проводяться здебільшого із метою закріплення, розширення і поглиблення знань, а також для досягнення конкретних виховних задач. Через екскурсії відбувається налагодження соціальних контактів, розширення професійної орієнтації. У найбільш загальному контексті, робота в гуртках для дітей з порушенням слуху спрямована на задоволення зацікавленості, формування творчих здібностей, а також розвиток залишкового слуху в умовах невимушеної та цікавої для вихованців діяльності.

Як доводять науковці [7], суто виховна робота вирішує наступні завдання:

- всебічний розвиток школяра з вадами слуху як продовження розумового, фізичного, морального, трудового, естетичного виховання;
- розвитку пізнавальної, суспільної й трудової активності, формування позитивних особистісних якостей;
- виховання позитивного відношення до праці та потреби приносити своєю працею користь суспільству;
- формування правосвідомості, дисципліни, культури почуттів і поведінки у колективі;
- розвиток словесної мови в єдності з використанням залишкового слуху засобом утворення мовного середовища і умов, що викликають потребу користування словесною мовою;
- виховання уміння жити і працювати як у середовищі глухих, так і в колективі дітей, які добре чують, розвиток прагнення до розширення соціальних контактів;
- робота над соціальною адаптацією школяра в співпраці з сім'єю і суспільними організаціями [7, с. 63].

У найбільш загальному розумінні, ефективність виховної роботи залежить і від того, наскільки педагог зможе врахувати вікові та індивідуальні особливості кожної дитини. Важливим під час виховної діяльності є прагнення досягнення максимального позитивного ефекту, в основі якого лежить не зовнішнє бажання, а внутрішні мотиви вихованців, які сформовані на основі оволодіння соціальним досвідом. Зважаючи на те, що виховна діяльність є продовженням навчально-пізнавальної роботи, вона допомагає закріпленню знань і удосконаленню практичних умінь і навичок, накопичених у різних видах діяльності під керівництвом педагогів.

У цілому, формування спеціальних рухових умінь і навичок, привчання до самостійної та осмисленої роботи впливає на розвиток мислення в різних видах діяльності. Трудова діяльність дітей з порушенням слуху має корекційно-виховну спрямованість. Під час її організації можна досягнути поетапного оволодіння необхідними трудовими операціями на основі демонстрації кожної окремої дії. Однак, педагогам варто врахувати, що усі дії необхідно супроводжувати мовним поясненням, при поступовому ускладненні завдань з врахуванням віку і можливостей дитини, яка має особливі потреби.

Незаперечним є той факт, що найбільш ефективним засобом розвитку позитивних якостей дитини з порушенням слуху є ігри. Серед ігрової діяльності важливе місце відводиться сюжетно-рольовій грі. Відмітимо, що такі ігри формують у дітей з вадами слуху уяву. На основі участі у таких сюжетних іграх діти мають змогу у невимушеній обстановці оволодіти нормами і правилами соціальної поведінки, ознайомитися з предметами і явищами навколишнього світу, а також допомагають усвідомити значимість різних видів діяльності дорослих. Активна участь дітей у такій ігровій діяльності допоможе дитині самостійно пізнати морально-етичні норми, оцінювати вчинки, ознайомитися із особливостями взаємовідносин між людьми та вивчити мотиви вчинків.

Важливим чинником у формуванні особистості дитини з порушенням слуху є налагодження комунікативної діяльності, що здійснюється різними засобами: тактильно, жестами, предметно-дійовими засобами. Через таке спілкування дитина з порушенням слуху засвоює норми соціальної поведінки, може активно спілкуватися з оточуючими її людьми. У

процесі такого спілкування з дорослими, однолітками, старшими і молодшими вихованцями дитина емоційно розвивається та поступово накопичує знання про світ речей, формує уявлення про ціннісні орієнтації та може налагоджувати відносини.

Саме у процесі спілкування проходить самопізнання, формується реальна самооцінка, розвиваються уявлення про себе та своїх співрозмовників. Можемо констатувати, що спілкування здійснюється на міжособистісному та міжрольовому рівнях. Зокрема, в міжрольовому спілкуванні вихованці виступають в ігровій, трудовій, навчально-пізнавальній діяльності, реалізуючи при цьому потребу в орієнтації в обстановці, що склалася, а також в активній діяльності та в пізнанні. Тоді як міжособистісне спілкування будується на емоційній основі та забезпечує потребу дитини в дружбі, взаємодопомозі, підтримці, визнанні.

Поряд із завданнями, які стоять перед кожним загальноосвітнім закладом, найвагомим завданням закладу для дітей із вадами слуху є розвиток словесної мови в усній і писемній формі. Тобто, діти під час навчання мають змогу опанувати такі навички: читати сказане іншими з губ; читати друкований текст; писати, самостійно викладати в писемній формі свої думки. Погоджуємося з Б. Морозом та К. Луцько [7] у тому, що без засвоєння цих мовних навичок неможливим буде всебічний розвиток дітей, доволі важко відбудуватиметься пристосування дитини у соціумі. У цьому контексті автори наголошують, що «навчальний процес має бути спрямований на всебічний і гармонійний розвиток кожного учня, в підготовці випускників до практичної діяльності» [7, с. 143].

Таким чином, вагома роль освітнього закладу полягає в можливості оволодіти знаннями з основ наук, поглибити знання про навколишній світ, пізнати дійсність. До завдань можна віднести й підготовку учнів до трудової діяльності, виховання у них працьовитості в колективі, дисциплінованості. «Реалізація цих завдань в умовах спеціального навчання сприяє подоланню мовної недорозвиненості та пов'язується з формуванням, розвитком і корекцією словесної мови як засобу спілкування і знаряддя мислення» [7, с. 85].

У процесі дослідження було з'ясовано, що соціально-педагогічний супровід є одним із видів соціальної роботи, а також соціально-педагогічної підтримки, котрі спрямовані на допомогу та надання послуг, що дозволяють забезпечити належні умови для дітей із особливими потребами. Встановлено, що загальноосвітній навчальний заклад відіграє вагому роль у процесі соціалізації дітей з порушенням слуху. Під впливом навчально-виховного процесу дитина активно здобуває життєвий досвід, розширює свої знання про навколишню дійсність, формує уміння і навички поведінки в суспільстві. Саме освітній процес забезпечує виховну дію, допомагаючи активній соціалізації дітей, які мають особливі потреби через вади слуху в соціумі.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку цілісної програми соціально-педагогічного супроводу дітей, які мають проблеми зі слухом.

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання / За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь : Універсам, 2013. – 536 с.
2. Створення та соціальний супровід прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу: Навч.-метод. комплекс / Автори-упоряд. : Г. М. Лактіонова, Ж. В. Петрович, А. В. Калініна та ін. – К. : Науковий світ, 2006. – 270 с.
3. Трубавіна І. М. Соціальний супровід неблагополучної сім'ї. Науково-методичні матеріали / І. М. Трубавіна. – К. : ДЦССМ, 2003. – 86 с.
4. Посібник для соціальних працівників щодо підготовки та соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу : У 2-х кн. / Г. М. Бевз та ін. – К. : Держсоцслужба, 2006. – Кн. 2. – 180 с.
5. Сурдопедагогіка: учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / И. Г. Багрова и др.; под ред. Е. Г. Ричицкой – М. : Гуманитар изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 655 с.
6. Синьов В. М. Основи дефектології : Навч. посібник / В. М. Синьов. – К. : Вища школа, 1994. – 143 с.
7. Дидактичні та соціально-педагогічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. Сучасні технічні засоби реабілітації й навчання дітей з вадами слуху та мовлення. Наук.-метод. зб. : Вип. за ред. Б. С. Мороза, К.В. Луцько. – К. : АіР, 2002. – 152 с.

Калаур С. М. Теоретические и практические аспекты социально-педагогического сопровождения детей с нарушением слуха.

В статті обґрунтована необхідність в здійсненні системи соціально-педагогічного супроводу дітей, маючих особливі потреби. Освітлені теоретичні основи системи соціально-педагогічного супроводу. Головне уваження сфокусоване на проблемах соціалізації дітей з

недостатками слуха. Проанализированы психолого-педагогические аспекты социализации детей с недостатками слуха в общеобразовательных учебных заведениях.

Ключевые слова: социально-педагогическое сопровождение, социализация, дети с особыми потребностями, недостатки слуха.

Kalaur S. M. Social and Pedagogical Support for Children with Hearing Impairments: Theoretical and Practical aspects.

The article substantiates the need for social and pedagogical support for children with special needs. The main focus is on the problems of socialization of children with hearing impairments. The theoretical bases of social and pedagogical support are highlighted. In the process of research, the role of the school in the formation of the personality of the child with hearing impairment is grounded. The author analyzes the psychological and pedagogical aspects of socialization of children with hearing impairments in general educational institutions.

Key words: social and pedagogical support, socialization, children with special needs, hearing impairment

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Луцан Н.І.